

‘BRILJANT GESCHREVEN... BRENGT HET WONDER
VAN EEN GEHELE BESCHAVING TOT LEVEN.’

– Tom Holland, auteur van *Pax*

OVER- BORGEN LEVEN

WAT DE NIEUWSTE
VONDSTEN ONS
VERTELLEN OVER
DE VIKINGTIJD

Eleanor Barraclough

Eleanor Barraclough

VERBORGEN LEVEN

Wat de nieuwste vondsten ons
vertellen over de Vikingtijd

Vertaald door Catalien en Willem van Paassen

Uitgeverij Omniboek

INLEIDING

De Vikingtijd is een glinsterend ding. Het straalt van verhalen en gedichten over avonturiers, helden en goden, levendige verhalen die tot op de dag van vandaag worden aangepast en doorverteld. Het glimt van ingewikkeld handwerk dat lichamen versierde in leven en dood: edelstenen en glazen kralen fonkelen tussen gedraaide lussen van zilver en goud. Het blinkt van ooit begraven schatten, vol zilveren kantwerk, munten uit verre landen en geroofde religieuze schatten. Het fonkelt van zonlicht op water als roeiriemen in golven plonzen en langschepen door diepe oceanen, ijzige fjorden en smalle baaien voortstuwen. En het schittert van de scherpe randen van wapens in de handen van krijgers.

Veel mensen uit die tijd zouden in hun handen hebben geknepen met zo'n reputatie. Het was immers van het hoogste belang hoe je werd herinnerd. De eenogige god Odin zou zijn wijze licht op deze kwestie hebben laten schijnen in een Oudnoords gedicht, *Hávamál* genaamd ('Het lied van de Hoge'): 'Vee sterft, verwanten sterven / zelf sterf je ook / een goede naam sterft nooit / die terecht is verkregen.'¹ En daarin schuilt waarheid. Dit was een bijzondere, veranderende periode van de geschiedenis, waarin veel individuen krachtige, complexe namen voor zichzelf bedachten. Hun aanzien werd geconsolideerd en opgepoetst in gedichten en verhalen die diepe wortels hadden in de Vikingtijd zelf en mondeling werden overgeleverd voor ze uiteindelijk tot rust kwamen op de bladzijden van middeleeuwse manuscripten. Andere aspecten en kleuren – vaak donker en bloe-

derig – vergrootten hun roem via de geschriften van mensen die hun pad kruisten vanuit andere culturen. En in de eeuwen daarna zou het nacheben van de Vikingen worden veiliggesteld door mensen die op het verleden terugblikten en hen van nieuwe reputaties voorzagen. De roem en de beruchtheid van de Vikingen, in al hun glinsterende facetten, zijn de reden waarom boeken zoals dit worden geschreven en gelezen.

Toch verdwijnen de meeste reputaties al snel na de dood in de vergetelheid. De heldere vlam van een leven flikkert meestal kortstondig op, gloeit, en verdwijnt dan weer in het duister. Maar dat is niet hetzelfde als nooit te hebben geleefd, en het is al helemaal niet hetzelfde als nooit iets te hebben betekend. Achter de sterren van de Vikingtijd bevonden zich de gewone mensen van die wereld, die andere, uiteenlopende vormen van bestaan beleefden. Dit waren de mensen die, zoals de meesten van ons, hun eigen triomfen en tragedies meemaakten en daarna binnen een paar generaties uit de herinnering verdwenen. Ze hadden diep doorvoelde emoties, liefdes en verliezen, frustraties en angsten. Ze hadden een robuust, soms zelfs onbehoorlijk gevoel voor humor, wellustige driften, medische klachten, hartverscheurende levensverhalen. Ze waren van verschillende etniciteit, seksualiteit, klasse, leeftijd en weerbaarheid. Ze hadden een naam, een huis en dierbaren die hen misten nadat ze waren heengegaan. En toch bezetten ze tegelijkertijd een andere tijd en een andere plaats in de grote, kolkende rivier van de geschiedenis. Ze handelden binnen andere sociale en culturele kaders. Ze hadden andere ervaringen in het bestaan en andere levensverwachtingen. In veel opzichten vertrouwd, misschien, maar niet hetzelfde.

Dit is geen verhaal over de uitzonderingen op de regel: de machtige spelers en de semilegenden wier vlam helder brandde en wier naam en waaghalzerij werden vastgelegd in epische saga's en lofdichten. Het is een geschiedenis van de gewone mensen die tussen de kieren van de geschiedenis door vielen, verteld aan de hand van de kleine stukjes en beetjes die de kuren van de tijd en de grillen van het lot hebben overleefd. In het beste geval verdienen enkelen een metaforische voetnoot in de annalen en legenden van de geschiedenis. Maar dit gaat vooral over de mensen die toch al nooit in de verhalen voorkwamen. Ze hebben misschien zittend rond het vuur de

verhalen verteld of ernaar geluisterd of er flarden van opgevangen als ze voedsel binnenbrachten en na afloop opruimden. Misschien hebben ze de verhalen gemist doordat ze buiten waren om hun behoefte te doen of de mantel van het duister gebruikten voor onbetamelijke activiteiten. Of misschien hebben ze buiten de warme kring van de vuurgloed op een afstand staan luisteren naar het gelach en gebabbel in de verte, omdat ze toch al niet uitgenodigd waren. Met andere woorden: dit is een geschiedenis van de Vikingtijd waar de gewone mensen nog in zitten.

Dankzij het geografische en economische bereik is dit ook een geschiedenis van mensen op een bijzondere, wereldwijde schaal. Dat is het toneel waarop mensen leefden, stierven en sporen van zichzelf achterlieten. Nu eens vertellen die sporen ons veel over hoe hun levens eruitzagen, dan weer gunnen ze ons niet meer dan een glimp. Kleding, speelgoed en speelstukken, kammen, afval en schatten, op stukjes hout geritste liefdesbriefjes en schunnigheden: intieme vluchtigheden die ons met de mensen uit het verleden verbinden. Dit zijn de zogenaamde *embers of the hands* ('sintels van de handen'): de nagloeïende resten nadat de felle vlam van het leven is verdwenen.

De zinsnede 'sintels van de handen' stamt uit de Vikingtijd zelf. Het is een *kenning*, een woordpuzzeltje dat dichters – skalden genoemd – in hun duivels complexe verzen stopten. Een kenning beschrijft iets bekends op een omslachtige, vaak metaforische manier. In dit geval was de oorspronkelijke betekenis van deze kenning 'goud', een kostbaar metaal dat gloeit en glimt als goud in de hand van degene die het bezit. Het zat in een vers dat werd gemaakt door de elfde-eeuwse IJslander Thorarin Skeggjason, de hofdichter van de Noorse koning Harald III *harðráða* ('harde heerser'), vaak verenigst tot Hardrada, die werd gedood in de Slag bij Stamford Bridge in 1066. Harald Hardrada was beslist een van de machtigste spelers uit de Vikingtijd, wiens schitterende reputatie nog lang na zijn dood werd vastgelegd en opgepoetst in saga's en gedichten. Sterker nog, zoals we zullen zien wordt zijn dood vaak gebruikt als markering voor het einde van de Vikingtijd zelf.

De sintels die ik hier weer tot leven wil blazen zijn echter heel anders dan de sintels waar koningen zoals Harald blij mee zouden zijn geweest. De onze, niet minder kostbaar, zijn de persoonlijke

fragmenten en het alledaagse afval van levens uit lang vervlogen tijden. Ze helpen ons verborgen geschiedenissen bloot te leggen en verlichten een wereld achter de gebruikelijke verhalen over plunderaars, handelaren en heersers. Door een paar van de vele en diverse ervaringen uit de Vikingtijd te onthullen, door korte momenten uit voorbije levens te vangen, kunnen we nieuwe inzichten vormen in hoe het was om in die tijd te leven, buiten het grote verhalende geheel van de geschiedenis om.

Die kleine vlammetjes, brandend in het donker, herinneren ons er ook aan dat we, denkend aan die tijd of aan welke tijd dan ook, moeten beseffen dat de werkelijkheid voor de meeste mensen zelden de geordende versie van de geschiedenis is, met een keurig afgebakend begin en einde. We kunnen onszelf vastpinnen in de tijd door de Vikingtijd in een periode van pakweg 750 tot 1100 te plaatsen. Maar de sintels van de geschiedenis komen van vuren die werden ontstoken lang voor er officiële data werden gebruikt, en die nog lang daarna bleven smeulen.²

Waar?

Als we de betekenis van de ‘Vikingtijd’ letterlijk nemen, begint die in het laatste decennium van de achtste eeuw met de eerste vastgelegde Scandinavische plundertochten in het buitenland. Dat komt doordat het zelfstandig naamwoord ‘Viking’ destijds gewoon ‘invaller’ betekende, meestal via zee. Middeleeuwse Scandinaviërs hadden hun eigen versies van het woord (*vikingr* voor de invaller, *viking* voor de inval zelf), net zoals de Angelsaksen in Engeland (*wīcing*). Academics bakkeleien soms over de oorsprong van het woord en waar het vandaan komt, maar ze kunnen het niet echt eens worden en de discussie loopt vaak op hetzelfde vast.³

Woorden veranderen in de loop van de tijd van betekenis. ‘Viking’ verdween een paar honderd jaar, voordat het in de negentiende eeuw weer van stal werd gehaald en werd opgepoetst. Uiteindelijk werd het de korte aanduiding voor een hele culturele diaspora, een complete historische periode en iedereen die daarmee verbonden was. Dat is een zware lading voor zo’n klein woord. Het gevaar is dat dit ons idee over wie die mensen waren te veel inkleurt om nog nuttig te zijn. Stel dat we het Oude Griekenland ‘de hoplietentijd’ noemden, dan zou-

den we allereerst aan soldaten met ronde schilden, lange speren en bronzen helmen denken. Oorlog zou op die manier het bepalende kenmerk van die periode worden, waarschijnlijk ten koste van andere aspecten van de Griekse geschiedenis zoals filosofie, poëzie en aardewerk. Als we op die manier de Vikingtijd opvatten als een periode van machokrijgers met lange baarden en grote schepen, zich verheugend in bijnamen zoals 'stinkende scheet', 'trollenbestrijder' en 'bierliefhebber', dan laten we verder bijna iedereen buiten beschouwing. Om te beginnen alle vrouwen. Maar tegelijkertijd is 'Viking' een handige verzamelnaam, waarmee we – heel breed – een fascinerende culturele groep en historisch fenomeen kunnen definiëren.

Als alternatief is 'Scandinavisch' een handige, zij het brede verzamelnaam voor de algemene culturele invloedssfeer van de middeleeuwse Scandinavische wereld, met zijn geschiedenis, talen en literatuur.⁴ Het is een nuttig woord dat iets van de lading wegneemt van 'Viking' als een universeel bijvoeglijk naamwoord, en ook iets van de historische baggage waarmee het gepaard gaat. Wij houden het voorlopig op 'Viking', 'Vikingtijd' en 'Scandinavisch' tot er iemand met iets beters komt waar iedereen het mee eens kan zijn. En aangezien 'Tijdperk van Pakweg 750-1100 n.Chr. Waarin Zij die Hoofdzakelijk van Scandinavische Afkomst Waren Deelnamen aan Plunderen, Handel en Koloniseren zowel Binnen als Buiten Scandinavië' niet echt hetzelfde klinkt, zullen we daar misschien nog een tijdje op moeten wachten.

De invloedssfeer van de Vikingtijd strekte zich op zijn hoogtepunt uit naar het noorden tot de kale woestenij van het noordpoolgebied en naar het zuiden over de Noord-Atlantische Oceaan. Ze strekte zich oostwaarts uit naar de Oostzee tot de kolkende waterwegen en steppen onder de weidse hemel van Eurazië. Ze liep zuidwaarts naar de glinsterende pracht van het Byzantijnse Rijk en het hoogontwikkelde kalifaat van de Abbasiden. De mensen die het verhaal van de Vikingtijd bevolkten, leidden verschillende, gevarieerde levens. Een Groenlandse walvisjager, een keizerlijke lijfwacht in Constantinopel, een nomadische rendierhoeder op de Arctische toendra, een slaafgemaakte Brit die de dunne vulkanische bodem van IJsland bewerkt: al die individuen kunnen draadjes zijn in het dicht geweven wandtapijt van de Vikingtijd.

De drassige moerassen van Scandinavië zijn poorten naar andere werelden. Kleding, potten, gereedschappen, spellen, wapens, dieren, mensen; giften voor de goden. Ze verdwenen allemaal in het donker, op zuurstofloze natte plaatsen met verzadigde bodem, het organisch materiaal intact nog lang na degenen die de spullen in het water hadden gegooid.

In *Verborgene levens* brengt Eleanor Barraclough het menselijke van de geschiedenis dichtbij. Aan de hand van alledaagse objecten uit de Vikingtijd (750-1100) vertelt ze een ander verhaal van de beruchte Vikingbeschaving. De woeste krijger die het Noordzeegebied veroverde, vandaag de dag het boegbeeld van de Vikingtijd, was namelijk in de minderheid. Het was de normale bevolking – vrouwen, kinderen, slaven, ambachtslieden – die de Noordse wereld bewoonde en vormde. Zij hadden lief, reisden, geloofden, speelden, zij leefden hun leven. Dit is hun verhaal.

‘SCHITTEREND – EEN INTIEM PORTRET VAN DE VIKINGTIJD.’

– Neil Price, auteur van *The Children of Ash and Elm: A History of the Vikings*

Eleanor Barraclough is cultuurhistoricus, verbonden aan de Bath Spa University, en auteur. Ze werd benoemd tot BBC Nieuwe Generatie Denker en verschijnt geregeld op radio, televisie en in podcasts.

www.omniboek.nl

NUR 684

Vertaald door Catalien en Willem van Paassen